

TASI GÁSPÁR

— Adalékok XVII. századi fordítás-irodalmunk történetéhez —

A XVII. század szellemi áramlatainak vizsgálatánál Herepei János két kötetnyi adatközlő cikke nyomán tanultuk meg, hogy a reformáción belüli teológiai viták, vallási küzdelmek mögött társadalmi osztályok és rétegek ideológiai koncepciói mérköztek egymással.¹ Kulturális örökségünknek az európai művelődéstörténet összefüggéseibe való elhelyezéséhez azonban szükséges, hogy a poláris erővonalaknak ilyen aprólékos megfigyelését a merőben ellentétes tábor irányába, az ellenreformációs törekvések képviselői felé is kiterjesszük. Ezt indokolja, hogy a század folyamán történő egyre erőteljesebb felvonulásuk nemcsak polémiát, hadakozást hozott, hanem olyan feszültségeket is sarkított, amely a hazai gondolkodás, a művelődés, az iskolázás, a nyelv vagy akárcsak a természettudományos ismeretek előrehaladásában is mindegyik táborban egyaránt versenyre indítóan hatott. A szakirodalomban sok szó esett az ellenreformáció reprezentáns képviselőiről. Mellettük azonban olyanokra is szeretnénk figyelni, akiknek eddig talán csak nevét ismertük. Ezek közül az alábbiakban három jelentéktelennek látszó nyomtatvány fordító-szerzőjét, Tasi Gáspárt mutatjuk be.

Személyéről Szinnyei József úgyszólván semmit sem tudott. Katolikus papnak tartotta és Szabó Károlyra utalva felsorolta munkáit.² Adatát minden kritika nélkül Pintér Jenő is átvette irodalomtörténetébe.³ E tévedés azért is bántó és feltűnő, mert e szerzők előtt a történetírás hivatott művelői, sőt az irodalomtörténet is sok részletadatot már publikált Tasiról. Így elsősorban Ipolyi Arnoldot kell említenünk, aki Nyári Krisztina-életrajzában röviden össze is foglalta mindazt, amit három fordított könyvből a szerzőre feljegyzésre méltónak talált. Élete körülményeiről, kilétéről, egy lapalji jegyzetben azt is közölte, hogy 1634—1647 között a szepesi kamara tanácsosa — „buzgó katolikus világi férfiú” — volt, aki előbb Nagyszombatban, majd a sáros megyei Töltszéken, Szepes közelében lakott.⁴ Klaniczay Tibor a magyar barokk irodalom áttekintésében Tasi Gáspárt mint a legelső Nyári Krisztinának dedikált mű szerzőjét, valamint a legkorábbi hazai Bellarmino-fordítás kiadóját tartotta számon.⁵ — További, eddig figyelembe nem vett egykorú források alapján életéről még azt is megtudjuk, hogy sáros megyei birtokos táblabíró volt, aki a szepesi kamaránál töltött szolgálatát egy időre megszakítva Eszterházy Miklós nádor bizalmas diplomáciai feladatokra küldött titkáráként is működött.

Neve először a szepesi kamara hivatalnokai között tűnik fel, ahol 1613-ban helyettes titkár (vicesecretarius), majd hosszabb szünet után az 1630—1638. években kamarai tanácsos és egyben titkár (et consiliarius et secretarius officis praefuit) volt. Kamarai működésének második idejében, az 1630-as évektől a Bethlen-hadjá-

¹ Herepei János: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. I—II. köt. Bp.—Szeged 1965—1966. Vö. MKSzle 1970. 269—270.

² *Magyar írók élete és munkái*. XIII. köt. Bp. 1909. 1331—32.

³ *Magyar Irodalomtörténet*. III. köt. Bp. 1931. 108.

⁴ *Bedegi Nyári Krisztina*. Bp. 1887. 98—99.

⁵ Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*. Bp. 1961. 407.

rat után újjászervezett, és elsősorban a helyi birtokos nemesek közül összeválogatott hivatali testületnek volt tagja. 1638-ban az országgyűlés adó-perceptorai tiszttségétől mentette fel. 1647/1648 fordulóján „Thassy Gaspar tábla bírāja” egyike volt azoknak a királyi követeknek, akik Eperjesen az erdélyi fejedelem küldötteivel a linzi békekötés végrehajtásáról tárgyaltak. 1647-ben az országgyűlés az adóbeszedők, a dicatórok összeírásával bízta meg.⁶ Sárosmezei birtokos nemessége mellett szól nemcsak, hogy 1639/1640-ben kiadott két munkáját Töltszéken keltezte, de az is, hogy családjának neve a XVII. század első felében a sárosmezei jegyzőkönyvekben gyakran szerepel.⁷

Tasi közhivatali pályájának a szepesi kamaránál töltött két ismertett szakasza közötti idő a királyi Magyarország történetének meglehetősen zavaros korszaka volt. Erre az időre esnek Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadjáratai (1619—1624), amikor is a királypárti nemes urak nyugat felé húzódtak birtokaikról és a közigazgatás részben a fejedelem emberei kezébe került. Tasi Gáspár a hadjárat megkezdése előtti hónapokban Bethlennel levelezésben állott. Úgy látszik, a fejedelem jóindulatát akarta megnyerni ahhoz, hogy neki ajánlhassa Forgách Ferenc híres historiájának tervezett kiadását. Erről szól 1619. július 7-én kelt levele, amely írójának nemcsak humanista műveltségéről, de hazafiúi érzelmeiről is tanúskodik. Benne a török elleni küzdelmet egykor annyira sürgető, magyar politikát folytató Forgách Ferencnek három-négy másolatban közkézen forgó kéziratára igyekezett Bethlen Gábor figyelmét felhívni.⁸ Hogy ennek a nevezetes történeti kéziratnak kiadása milyen akadályokba ütközött, könnyen elképzelhetjük. A néhány hét múlva megindult hadjárat zűrzavarában a terv végleg meghiúsult. 1619 második felében pedig Tasi Gáspár is az ország nyugati felébe, feltehetően Nagyszombatba költözött.^{8/a}

A huszas évek végétől az 1624-ben nádorrá választott Eszterházy Miklós udvarában találjuk. Mint a nádor titkára 1627. július 18. és augusztus 11. között követségben járt a budai pasánál. Fennmaradt útinapló jellegű jelentése, amelyből kitűnik, hogy küldetésével bizalmas feladatot teljesített: a megszakadt szőnyi béketárgyalások folytatását kellett előkészítenie és a pasát az erdélyi fejedelemtől elidegenítenie.⁹

⁶ Vö. Fallenbüchl Zoltán: *A szepesi kamara tisztségviselői a XVII—XVIII. században*. Levéltári Közlemények 1967. 197, 200 és 222. — A Tasi Gáspárra vonatkozó hivaltörténeti adatok, megjegyzések megtalálhatók: Scepusiensis Camerae Status Personalis 1604—1770. OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 954. 7b és 9a lapokon. — Az 1638. és 1647. évi országgyűlési cikkeket említi: Nagy Iván: *Magyarország családai*. XI. köt. Pest 1865. 138. — Eperjesi követi szerepléséről lásd: Kemény János *Önéletrésze és válogatott levelei*. kiad. V. Windisch Éva. Bp. 1959. 315—316.

⁷ Tóth Sándor: *Sáros vármegye monográfiája*. I. köt. Bp. 1909. 463.

⁸ A levelet közli: *Monumenta Hungariae Historica. Scriptores*. Vol. XVI. Kiad. Toldy Ferenc. Pest 1866. LXXXVI. — A levél idevágó része így hangzik: „Porro ad rationem huius mei scripti quod adtinet, Serenissime Princeps, absit ut tanti Viri et Antistitis elegantissimis scriptis dedicatorem praefigam. Haud me tali dignor honore. Erit, scio, a fide, magna sane et praecipua in Historico virtute, Serenitati vestrae commendatus. Sed cum anno superiore vir quidam nobilis ex Familiaribus Inclytae Aulae Serenitatis Vestrae apud me hic Cassoviae existens in hunc auctorem, quem antea nunquam viderat, incidisset, et in Transilvaniam reversus Serenitati Vestrae commendasset, eius desiderio Serenitatem Vestram teneri aliquoties intimavit, atque ad describendum litteris suis hortatus est. Huius enim tam insignis Auctoris, et de gente nostra meritissimi scripta, vix tria, quatuorve (quod sciam) exemplaria manuscripta ab interitu vindicant”

^{8/a} Későbbi erdélyi kapcsolatainak (ld. pl. 1638. évi jelentését Rákóczi György udvarából: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* X. 168—174.) és egész hivatali-diplomáciai tevékenységének elemzése nem lehet e cikk feladata. Annyi már most is bizonyosnak látszik, hogy belpolitikai szerepe is volt (pl. a Császár-féle fölkelés ügyében gyakran jár el, vö. Makkai László: *A kuruc nemzeti összefogás előzményei*. Bp. 1956. 155—207, 242—272.) — K. B.

⁹ A követi jelentést és útinaplót kiadta: Salamon Ferenc: *Két magyar diplomata a tizenhetedik századból*. Bp. 1884. Később is járt török követségben. Egy titokzatos-sikertelen útjáról számol be (1630-ból) Borsos Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig*. Kiad. Kócziány László. Bukarest. 1968. 420.

Tasinak nagyszombati, illetve a nádor udvarával való kapcsolata mellett szól az is, hogy a nagyszombati jezsuita kollégium matrikuláiban rövid időre kétszer is feltűnik egy-egy Tasi nevű diák: 1617-ben a syntaxisták között *Benedictus Tassi* és 1629-ben a rétorikai osztályban *Casparus Thassy Ungar. Gyöngyösién*. Ezek rokonai, talán fiai lehettek és az utóbbinál a hely megnevezése talán családja eredeti származási helyére, Gyöngyösre utal.¹⁰

Három nyomtatásban megjelent munkáját ismerjük. Az első nádori titkársága idején, 1627-ben Bécsben, a másik kettő pedig már a kamarai hivataltól való távozása után — 1639-ben Bártfán és 1640-ben Pozsonyban — jelent meg. Az első címlapján ezt olvassuk: *Lelki Kalendarium, az-az Tizen-ket elmelkedes, az esztendőnek tizenkét hónapira, ugy rendeltetett, hogy minden-nap egy-egy czikkelyről elmélkedhessünk; a' Vétéknek ki-irtására, és lelkünkben a' jószágos erkölchöknek bé-öltására, igen szükséges és hasznos.*¹¹ A nyomtatvány Matthäus Formica bécsi műhelyében készült. A címlap hátoldalán egy fametszet az elmúlás jelvényeit, a homokórát és koponyát tartó gyermek alakja látható. Ez a képecske a Formica-műhely kiadványaiban másutt is, így Balassi Bálint *Istenes énekei*-nek első kiadásában is felbukkan. Sőt megtalálható Lépes Bálintnak Prágában, Pavel Sese (Sessius) műhelyében 1615-ben kinyomtatott *Imádságoskönyv*-ében is.¹² Tasi könyvecskéjét tehát Bécsben alighanem már azzal a felszereléssel készítették, amely Ferenczffy Lőrincz királyi titkár vásárlásával Prágából került Bécsbe Michael Rickhes nyomdászhoz, aki 1627-ig Formica műhelyében dolgozott. A fametszetű kép fölött az ószövetségi Prédikátor könyvéből vett idézet olvasható: *Mindennek ideje vagyon* (Eccles. 3,1). Majd alatta a következő négy hexameteres sor, amely Tasi verselési ügyességéről, készségéről tanúskodik:

Múlnak az esztendők, napok, órák folyva sietnek,
Hólnapok el telnek, nem várnak senkire semmit.
Oh ne mulass te-is hát: chelekedgyel jó hevenyében.
Nem tudod-e ha ma vagy az hólnap ninch meg-igérve.

A kép, a felirat és a vers ilyen együttese nyilván a kor divatja szerinti embléma szabályának tett eleget.

A következő lapon kezdődik a fordító ajánlása Eszterházy Miklós nádor feleségének, Nyári Krisztinának. Ez az elemi földrajzi-csillagászati ismeretekből kiindulva az idő számításáról, múlandóságáról szól és bölcselkedő-moralizáló gondolatokat tartalmaz.¹³ De azt is megtudjuk innen, hogy Tasi e könyvecskét németből fordította: *Igy azért, Nagyságos Aszszonyom, az üdönek fő haszna és vége a' Lelki dolgok, és azoknak keresése lévén: én-is ez Vj esztendőnek, kezdetiben, akarám Nagyságodat egyebek-előtt egy Lelki Kalendariummal meg-ajándékozni, kit én Német nyelvből régen fordítottam vala Magyarára.* A könyvecske német eredetijét nem ismerjük.

¹⁰ *Matrica Gymnasii Academiae Tyrnaviensis ab a. 1616. ad a. 1693.* pag. 6b, 31a. Mikrofilmje a MTA Könyvtárban B 1514 jelzettel. — A család története az irodalomban ismert adatok alapján nehezen követhető. Tasi Gáspár valószínűleg a legnépesebb, a „miskei és monostori” előnevet viselő ághoz tartozhatott, amelynek eredetileg Nógrád- és Heves-megyében voltak birtokai. Vö. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. X. köt. Bp. 1931. 316.

¹¹ RMK I. 559. — Unikum-példánya a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Ebben Tasi Gáspár egyik késői neves olvasójának emlékét is megtaláljuk. A példány a XVII. században még a trencsényi jezsuita kollégiumé volt, ahonnan valószínűleg a II. József-féle abolícióval kerülhetett Pestre. Az akkori könyvtáros jegyezte be a könyvecske végére: *Virág Benedek által meg által olvasta ezt a könyvecskét Majusban. 1803. Pesten.*

¹² RMK I. 458. — Varjas Béla: *Balassa Bálint istenes énekeinek első kiadása*. Bp. 1940. 23. kép.; Jenei Ferenc: *Ferenczffy Lőrinc nyomdájának történetéhez*. MKSzele 1961. 301—330.

¹³ Az idő, az örökkévalóság, a „négy végső dolgok” filozófiájának barokk divatját Nyéki Vörös Mátyás műveivel kapcsolatban Klaniczay Tibor vizsgálta: *i. m.* 387—392.

Számunkra azonban itt fontosabb, hogy a bevezetés Tasinak általános teológiai—filozófiai tájékozottságáról, olvasmányairól tesz tanúságot. Többször idézi a Bibliát, egy helyen pedig Sz. Bernard Doktornak *Sermones ad Scholares*-át. Amikor pedig arra keres citátumokat, hogy a régi Pogány Bölchek-is nagyra böcsültették velünk az üdöt, zárójelbe tett utalásaiból kiderül, hogy Senecát egy teljes kiadásból ismerte, a görög Theophrastos egy mondását pedig Diogenes Laertiusnak *De vita et moribus philosophorum libri decem* című művéből vette.¹⁴ Tasi ezt az ajánlását 1625. augusztus 10-én Nagyszombatban írta és művecskéjét a következő újesztendőre szánta ajándékuul úrnőjének.

Maga a mű tulajdonképpen apophtegma (erkölcsi mondás)-gyűjtemény. Az év tizenkét hónapja szerint, a hónapok minden napjára egymondatos, elmélkedésre alkalmas tanítást tartalmaz. Minden hónapnál címként annak nevét és a napi igazságok sorát egy témakörbe foglaló feliratot találunk. A napok számának megfelelő, sorszámmal ellátott rövid mondatok után kétsoros vers olvasható. Példának a januári, az ember végső dolgairól szóló teológiai tanítást kifejtő első fejezet néhány sorát idézzük:

IANVARIVS.

Bóldog-aszszony hava.

Az embernek Testi nyomorúságarol.

1. Gondold-meg, hogy a' kezdeti minden Nemességnek, por és hamu.
2. Elmélkedgyél róla, hogy te, chak kevés esztendővel ez-előtt semmi vóltál.
3. Mi-képpen Isten téged chak az ő ingyen-valo irgalmából teremtet.
4. Nem kövé vagy fene-vaddá, hanem emberré.
5. Hogy a' bünöknek rutságában fogantattál...

[majd a végén a verses összefoglalás:]
Eredeted, és a' véged,
Isten mondgya, hamu néked.

A kalendárium-rész után egy hosszabb, tizenkét részből álló versezet következik: *Üdvösséges emlékeztetések a' napnak tizen-két óráira*. A tizenkét páronként rímelő, nyolcasokból összeállított, különböző terjedelmű strófa erkölcsi tanítást ad az óra minden egyes ütésére. Feltételezhető, hogy Tasi ezeket is mintájából fordította; forrását azonban ennek sem ismerjük. Reá vonatkoztatható megfigyelésként levonható, hogy a poétikai iskolázottságon alapuló versfaragó készségnek, mesterségnek birtokában volt. Íme a tizenegyedik szakasz, amely a szőlőjébe béreseket fogadó gazda evangéliumi példáját (Mt 20, 1—16) idézi:

Tizen-eggyet mikor hallom,
A' chelédes embert látom
Hogy ki-mégyen mivesekért
A' piacra munkásokért;
Talál sokat henyelésben,
'S hija őket szőlejében:
Küldi őket a' dologra,
'S méltóztattya jutalomra. [64. lap]

A következő, második könyvét is németből fordította Tasi. E műve tárgyát, tartalmát már a címe is eléggé elmondja: *Öt rövid predikátzio, husz szines okokrul*,

¹⁴ Az idézett helyen ez olvasható: *Söt még a' régi Pogány Bölchek-is nagyra böchültették velünk az üdöt. Teofrastus (Laert. lib. 5.) leg drágább költségnek mondotta lenni, mert mindent helyére állíthatni, chak az üdöt nem.* Diogenes Laertius művében (számos kiadása közül: Basileae 1524. 166.) latinul ezt találjuk: *Habebat [sc. Theophrastus] et illud semper in ore: Sumptus preciosissimum tempus est.*

miért nem akarnak most némelly emberek catholicusokká vagy (a' mint ők szóllanak) pápistákká lenni. Mellyeket Bambergában Sz. Mártonnál predikállott; most pedig azoknak, kik kételkednek mellyik Hitre kellessék hajolniok, Lelki hasznokra nyomtatásban ki-bochátott, Feuktius Jakob, Sz. irás doctora, és a' bambergai püspök suffraganeussa. Magyarrá pedig fordított Tasi Gaspár. Es ki-nyomtattatta Posonban, M.DC.XL. esztendőben.¹⁵ A címlapon levő impresszum szerint tehát Pozsonyban 1640-ben nyomtatták. A Lósi Imre esztergomi érseknek, Pázmány utódjának szóló ajánlása azonban Töltszéken, 1639. július 23-án, tehát fél évvel a Bellarmino-fordítás ajánlása előtt kelt. Eredetije *Fünff kurtze Predigen* címmel 1574-ben Kölnben jelent meg. Szerzője a németországi ellenreformáció egyik korai képviselője, Jacob Feucht (1540—1580) világi pap, az ingolstadti egyetem rektora, majd bambergi püspök volt, aki több posztillás kötetet írt és többek között az idősebbik Lukas Osianderrel (1534—1604) egész sor nyomtatott iratában polemizált.¹⁶ Tasi fordítását Thienemann Tivadar a XVII. századból az egyetlen németből fordított hitvitázó kiadványnak tartotta.¹⁷ Ez a mű jól beleillik a pozsonyi-nagyszombati jezsuiták vagy Eszterházy nádor missziós papjai által kiadott és a protestánsok, elsősorban a főurak rekatolizálását célzó művek sorába.¹⁸ Tartalmi, nyelvi sajátosságainak vizsgálatára itt nem térhetünk ki. Tasi Gaspár egyéni világát amúgy is leghívebben az ajánlása tükrözi. Irodalomtörténeti szempontból ebben különösen figyelmet érdemel az a dilemmája, amely az eredeti magyar művek vagy pedig az idegen nyelvből készített fordítások hasznosabb voltát mérlegeli:

Méltó kérdés lehet, Nagysagos Uram, hasznos-e Uj Könyveket irni Magyarul, vagy fordítani más nyelvekből? Mert ha valaki, tudománya és neve terjesztésére, tágasb és szélesb mezőnek véli az új könyvek szerzését: vallyon ki talál jobban azoknál, a' miket ennyi sok Szentek és Bölchek megírtak? a' vagy, mi ujat mondhat, a' mi régen meg ninchen mondva? a' vagy michoda sokszor egyébéb az Uj könyv, más rendbe vétegett, és más-képpen ki-mondattott ugyan-azon dolgoknál?

Tasi az egykorú ajánlásokban gyakran felbukkanó, közhely számba menő toposzból indult ki. A továbbiakban azonban az eredeti művek írását és az idegen szerzők fordítását egyaránt értékelve leghasznosabbnak azoknak az íróknak műveit tartotta, akik a reformátorokkal, az újítás értelmi szerzőivel közvetlenül szállottak harcba, vitába. Ezért is esett választása Jacob Feucht könyvére, akit úgy látszik egyéb írásaiból jól ismert.

Vallyon nem illendő-e, hogy a' honnan származott eredeti e' mi Országunkra némellyikének; ugyan-onnan vegyük, tudós, bölch, és Isten-félo emberek értelmét-is? michoda kezdetek, michoda előmenetek, michoda bölchök vólt; és mit tartottak honnyokban-is felölök? Azért, az ilyen Tudósok-közzül, Német-Országban nem utolsó lévén, e' kis Írásnak, és sok több hasznos Könyveinek szerzője: minekutánna ezt egy böchületes Ur, ez-előtt egynehány

¹⁵ RMK I. 705. — Példányai az OSzK, a MTA Könyvtárán és a budapesti Egyetemi Könyvtáron kívül még a szegedi Somogyi Könyvtárban is megtalálhatók.

¹⁶ *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. III. Freiburg 1931. 1021.

¹⁷ ItK. 1932. 32.

¹⁸ Megemlíttjük, hogy Tasi e fordításában is rejtőzik egy rövid, négy soros vers. Feucht nyomán a niceai zsinat hitvallásának a képek tiszteletére vonatkozó versbefoglalt tételét így idézi: *A' mit te látsz, Kép az, nem ISTEN: | De jelentetik azzal ISTEN. | Nézzed a' Képet: de a' Képben, | Chak ISTENT imádgjad elmédben.* A latin megfelelőjét Antoine Frédéric Ozanam a velencei Szent Márk-katedrális egyik Megváltó-képének felirataként idézi: *Nam Deus est quod imago docet; sed non est Deus ipsa, | Hanc videas, sed mente colas quod noscis in ipsa.* Ozanam könyvének német kiadása jegyzetben még egy magyar vonatkozást is számontart: *So liest man auch in einer Kirche in Ungarn, unter einem Crucifixe aus jüngerer Zeit: Non istum | Sed per istum, | Ad Christum.* (*Italiens Franciskaner-Dichter im dreizehnten Jahrhundert*. Münster 1853. 17.)

esztendővel kezemhez juttata-vólna, nem szeghettem kedvét, hogy Magyarára ugyan akkor nem fordítanám. Kinek azután halála törtévé, hogy ezen-valo kichiny munkám semmissé ne lenne, hanem használhatna az együgyűeknek e' mi Hazánkban-is: magam ki-nyomattam.

A saját költségén kiadott könyvét az esztergomi érseknek, Lósi Imrének ajánlotta, amit a maga világi voltának mentegetésével így fejezett be:

Rendetlen dolognak is tartottam, ha annak, Nagyságodra bízott Fegyver-házában, hire-akarattya-nélkül, csak nyultam-vólna is valamelly fegyveréhez.

Az *Öt rövid predikátzio* fordítását Tasi saját bevallása szerint hosszabb ideig őrizgette és nyomtatása is, az imént idézett dátumok tanúsága szerint, hónapokig tartott. Így eshetett azután hogy másik fordítását, amelynek ajánlása későbbben kelt ugyan, a frissebben dolgozó bártfai nyomdában Klösz Jakab még 1639-ben kinyomtatta. Ennek címlapján ezt olvassuk: *Elménknek Istenbe fő-meneteléről a' teremtet állatok garádichin Robertus Bellarminus Jésuiták rendiből-való Cardinal könyvechkéje.*¹⁹ Tasi a közel ötszáz lapos nyolcadrét kötetben Roberto Bellarmino olasz jezsuita biborosnak (1542—1621) *De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creaturarum opusculum* című, először 1615-ben Rómában megjelent apologetikus művét fordította le. Korának e népszerű hittani könyve az alapvető dogmatikának azt a tételét fejtegeti, amely az Istennek a teremtett, az ember számára érzékelhető világból való felismerhetőségét tanítja. A tárgy szükségessé teszi a korabeli természettudományi ismeretek összefoglalását, az arisztoteleszi-skolasztikus természetfilozófiai gazdag terminológiájának használatát. A fordítás munkája tehát Tasinak egész iskolázottságát, műveltségét próbára tette és a szavak tartalmát, fogalmi jelentését híven visszaadó fordítás szempontjainak tudatos kialakítására is készítette. Minderről az Eszterházy Miklós nádornak címzett és Töltszéken 1639. december 17-én kelt ajánlásában így nyilatkozott:

Látván azért én-is sok Hiveit Istennek, a kik vagy ugyan nem értik Deákul ezt a könyvech két, vagy nem annyira hogy inkább magok nyelvén ne olvasnák, Magyarára fordítottam és közönséges javokra, magam ki-nyomtatattván, Nagyságod méltóságos neve s őltalma alá ajánlottam. Mint hogy pedig úgy hozta a benne foglalt Istenes dolgok állapotja néhól, hogy nem mind olly közönséges szókkal lehetet írva, a minémük köztünk a mindennapi beszédinkbe forganak; vegye eszébe, kérem a kegyes Olvaso, hogy ollyan helyeken afféle Deak szókat a könyv szélire jegyztettem a végre, hogy noha én mentül-közelebb férkezhettem azok értelme kimondásához Magyarul, úgy mondtam-ki: mind azáltal ha ki értelmesben ki mondhattya, ne kellésék a Deákban keresni, hanem a könyv szélín talállya. De vegye azt-is eszébe, hogy ez illyen Deák szók és terminusok közzül vannak ollyak-is, melyeket ha ugy mondana-ki ember magyarul a mint a szók értelme vagyon magokba, igen távul járna azoknak értelmétül: Példának okáért hozok elő egytet: Deus est actus purus: Ha szórul szóra így mondom-ki: Az Isten tiszta chelekedet, és azon a szóchkán (tisztá) értem a tisztaságot, egy-cheputyre nem találom értelmét, mert nem azt, hanem sokkal külömb értelmű mélyeb dolgot téssen, a mint ot megtetzik.

A könyvet végiglapozva, csupán csak a marginális megjegyzések nyomán a magyarra fordított teológiai, filozófiai és természettudományos műkifejezéseknek egész szótárát gyűjthetjük össze. Ezek között sok szerencsésen megválasztott magyar kifejezés, körülírás akad. Itt példaként csak néhányat idézünk zárójelbe téve a marginális magyarázatot.

Az emberi test és a körülöttünk levő világ fogalmait magyarázzák a következők: „Az emberi testben menyi inas-hus (=musculi) vagyon”; „A holt test-metelő, és fel-bonto Doctori mesterség (=anatomia) [5. l.]; Mert ha valaki a Nap fel-keltire, vagy le-szállására akar vigyázni, főképpen kies helyen, a hól a föld környül tágasabnak látczik az ég övedzése

¹⁹ RMK I. 687. — Példányait Budapesten az OSZK és a MTA Könyvtára őrzi.

(=horizon)" [185—6. l.]. Megmagyaráz, körülír idegen országokban megcsodált emberi alkotásokat: „Mit mondjak az éppítő mesterségrül? ki ne chudálja a friss Palotákat, Templomokat, városokat, várakat, játék és pallya s-küzködés-néző helyeket (=amphiteatrum), négy-szegül hegyessen föl rakott kö-alkotmányokat (=pyramides) és föl-emelt kö-oszlopokat (=obelisci)?" [221. l.]. Az élőlények világában magyar terminussal különböztet a fajok és egyedek között: „A föld színén pedig hány-féle nemű s-formájú (=genera, species), és mindenik nemben menyi sok külön-számu (=individua) füvek, kórok, chemeték, fák és palánták?" [38. l.]; „Mind-az-által magok között minnyájan egy-mástul nem-chak egyenként-való szám-tételekkel (=individualis numerus), hanem ugyan lelki nemekkel-is különböznek (=specifica forma)" [44. l.]. A mai értelemben vett pszichológiai alapfogalmakhoz sorolhatók a következők: „A lélek sok dolgok nélkül szükölködik hogy az ő értelmének állaptyát gyakorolhassa, ugy mint, valamellyik érzékensége-alá vetet dolog (=objectum) nélkül, és arrul való kép (=species) és képölködés, és annak a képnek elmjében-való forgatás-nélkül (=phantasma) [216. l.]; Akarom az Isten figyelmetesen imádnom, és parancholok az én képölködésemmek (=imaginatio) midön az imádsághoz kezdek hogy sohavá ki ne vándorollyon és engem más gondolatokra ne vonnyon" [225. l.]. Az arisztoteleszi kategóriák és az okok is lépten-nyomon előfordulnak: „szerző-ok (=causa efficiens), eredet-példájok-beli ok (=causa exemplaris), végső-ok (=causa finalis) [289. l.]; okok, mind a mellyek szükségképpen-valók (=causa necessaria), okok, mind a mellyek történetbeliek (=causa contingens), a szabad-akarattul függő okok (=causa libera) [341. l.]; eszköz-béli-ok (=causa secunda)" [369. l.]. Tasi olykora a legelvontabb definíciókat is terminusaival az etimológiához vagy a filozófiai nyelvhez, gondolkodáshoz szokott fül számára még ma is érthetően tudja visszaadni: „Semminémü állattul nem vszen az Isten léltel, mert az Istennek ugyan valóságában-jár az, hogy légyen és ugyan-azon-ő valósága, vagyonsága-is ő néki (=de Dei essentia est, esse et ipsa essentia est eius existentia)" [103—4. l.].

A példákat tovább is szaporíthatnánk. Az olvasmányos, a polemizáló hadakozás helyett inkább a szemlélődő meggyőzés útját kereső Bellarmin-mű gondolatmenete, tartalma természetesen nem Tasié. Eredetiségét itt is az ajánlásban és a szakkifejezések, a terminusok megmagyarításában, fordítási szempontjaiban érhetjük el legközvetlenebbül. Ezeknek származását, eredetiségét sem kutathatjuk most. Érdemes volna megvizsgálni, hogy szóalkotási kísérletei, körülírásai miként tükröződnek a korbeli fordítás-irodalomban.²⁰

Az ellenreformáció hazai irodalmának ösztönzői között jelentős tényezőként a királyi hivataloknak, a kancelláriának és a kamaráknak körét is számontartjuk.²¹ Ennek hatására születtek meg a XVII. század első felében a prágai nyomda magyar kiadványai, elsősorban Lépes Bálint püspök-kancellár munkái. Ide tartoznak a ferences Kopcsányi Márton perikópás-könyvének kamarai hivatalnok mecénásai.²² Ezt a

²⁰ A fordítási törekvésekre vonatkozó elvi nyilatkozatokat a XVII. század harmincas-negyvenes éveiből Tarnóc Márton vizsgálta (Laskai János *Válogatott művei*. Bp. 1970. RMPE II. 15—16.) Az általa kialakított képet Tasi könyveiből megismert idézetek a katolikus ellenreformáció irányában tovább szélesítik.

²¹ Vö. Klaniczay: *i. m.* 380—383. — A kérdést sommásan az irodalomtörténeti kézikönyvben Bán Imre foglalta össze: *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1964. 125.

²² Kopcsányi Márton perikópás-könyve első kiadásának (Bécs 1616. RMK I. 461.) az OSzK példányai között két variánsa van, amelyek az első ív szedésében különböznek. A címlap szövege mindkettőben azonos és a nyomtatás helyéül mindkettő Bécsét tünteti fel. Ennek ellenére a variánsban a címlap és az egész első ív a pozsonyi nyomdában készült, amint ez a betűtípusok és nyomdászok vizsgálatából kiderült. Ennek pedig a következő a magyarázata. Az első íven található a latin ajánlás a pozsonyi magyar-kamara mecénás-tisztviselőihez, valamint az olvasókhöz intézett magyar előszó. A két variánsban ezeknek szövege lényegében azonos, csupán az ajánlás címzettjeiben, a pozsonyi magyar kamara tisztviselőinek sorában és rangjában van változás. Az első variáns címzettjei hehisi Pethe László tanácsos, a magyar kamara prefektusa, inkei Lóránth Ferenc és petőczy Nagymihályi Ferenc tanácsosok, Keresztes János és Szentkereszty Jakab kamarai titkárok. A második variánsnál Pethe László tanácsos, a kamara prefektusa, Lóránth Ferenc és Nagymihályi Ferenc tanácsosok után az ugyancsak tanácsossá előlépett Kerekes János és újonnan tanácsossá kinevezett Hermann Frigyes neve olvasható; ezután következik Szentkereszty Jakab titkár és Schifferer Mátvás perceptor. A hivataltörténeti dokumentumok alapján megállapítható, hogy az említett

kört képviseli a kiadó-nyomdatulajdonos Ferenczffy Lőrinc királyi titkár is, akinek nyomdavasárlását fentebb idéztük, és akiről nem tartjuk kizártnak, hogy a *Lelki Kalendárium* megjelentetésében is részes volt. Ennek a körnek ritka világi képviselőként tarthatjuk számon Tasi Gáspárt is. Három itt megismert munkájából körvonalazható az a műveltségi bázis, amely a diplomáciai feladatok végzésére is alkalmas, a familiáris íródeákok sorából kinőtt, királyi hivatalok tisztségeit viselő, megyei birtokos értelmiség e képviselőjének sajátja volt, és amely a jezsuita iskolázáson kialakított magasabb műveltségen alapult.

Béla Holl

GÁSPÁR TASI

(Zur Geschichte unserer Übersetzungsliteratur im 17. Jahrhundert)

Gáspár Tasi bekleidete in der Zipser königlichen Kammer mehrere Ämter (secretarius, consiliarius u. a. m.), war Sekretär des Palatins Miklós Eszterházy, Tafelrichter und Gutsbesitzer im Komitat Sáros. Nähere Umstände seines Lebens sind uns zwischen 1613—1647 bekannt. Im Jahre 1627 spielte er im Auftrag des Palatins eine wichtige Rolle während der Verhandlungen über den Waffenstillstand zwischen den Türken und dem ungarischen König. 1647 verhandelte er im Namen des Königs mit dem Fürsten von Siebenbürgen, Gábor Bethlen, über die Vollziehung des Linzer Friedens. Tasi übersetzte drei Bücher katholischreligiösen Inhalts ins Ungarische. Das erste, einen geistlichen Kalender, veröffentlichte er 1629 in Wien; das deutsche Original ist uns nicht bekannt. Ebenfalls aus dem Deutschen übertrug er die „Fünff Kurtze Predigen“ des Jacob Feucht (1540—1580), ein apologetisches Werk. Die Übersetzung wurde 1640 in der Offizin der Pressburger Jesuiten gedruckt. Schliesslich übersetzte er das ebenfalls apologetische, lateinische Buch: „De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creaturarum opusculum“ von Roberto Bellarmino. Es erschien 1639 in Bartfeld. G. Tasi war in der Geschichte der ungarischen Barockliteratur ein weltlicher Repräsentant der Gegenreformation, einer aus dem Kreise der königlichen Beamten, die in ihren Veröffentlichungen bestrebt waren, die Termini der ungarischen wissenschaftlichen Sprache und im allgemeinen die Aspekte der wissenschaftlichen Übersetzungsliteratur herauszubilden.

kinevezések, így Kerekes János előlépése és Schifferer Mátyás kinevezése is 1616/1617-ben történt. (Vö. Fallenbüchl Zoltán: *A magyar kamara tisztviselői a XVII. században*. Levéltári Közlemények 1969. 251—261.) Minthogy pedig Kerekes János 1618-ban már meghalt, a későbbi, az újonnan előléptetett és kinevezett kamarai tisztviselőknek ajánlott és nyilván az ő költségükön megjelent variáns feltehetően 1617-ben kikerült a pozsonyi nyomda sajtója alól.